

УДК 636:611:619

Т.Ф. Кот

к. вет. н.

Ф.І. Крапивницький

к. вет. н.

О.Я. Калтаєва

ст. викладач

Ю.М. Шалаєв

студент

ДВНЗ “Державний агроекологічний університет”

МОРФОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНІХ СТАТЕВИХ ОРГАНІВ КОЗУЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПІД ЧАС ЛАТЕНТНОГО ПЕРІОДУ РОЗВИТКУ ЗАРОДКА

У роботі висвітлено морфологічну характеристику та морфометричні показники внутрішніх статевих органів козулі європейської під час латентного періоду розвитку зародка. Встановлено, що кількість фолікулів у лівому і правому яєчниках; товщина м'язової оболонки в ділянці перешийка, ампули і лійки яйцепроводу; кількість шарів епітеліальних клітин у краніальній і каудальній частинах піхви суттєво відрізняються.

Постановка проблеми

Ліси Житомирщини займають близько 1 мільйона 36 тисяч гектарів території України. Козуля європейська (*Capreolus Capreolus*) – це один з представників диких копитних тварин, чисельність яких у лісах Житомирської області за останні роки поступово зменшується. Основними причинами цього є: скорочення місць придатних для перебування тварин внаслідок господарського освоєння території, надмірна урбанізація, забруднення довкілля, браконьєрство. Створення лісгосподарських підприємств з розведення та розселення диких тварин в мисливських господарствах може, в деякій мірі, вирішити проблему зменшення чисельності тварин [7, 8].

Будь-яка акушерська і гінекологічна практика потребує досконалих знань з анатомії і фізіології органів розмноження. Тому метою наших досліджень є вивчення морфологічного стану внутрішніх статевих органів козулі європейської під час латентного періоду розвитку зародка.

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження були внутрішні статеві органи (яєчники, яйцепроводи, матка, піхва) козулі європейської (n=3), яку було відстріляно протягом листопада місяця (осінньо – зимовий сезон охоти) на території Смоленського лісництва Житомирської області.

Для гістологічних досліджень матеріал фіксували у 10%-му водному розчині нейтрального формаліну з послідуною заливкою в парафін. На санному мікроскопі МС-2 виготовляли гістологічні зрізи товщиною 6–10 мкм. Їх забарвлювали гематоксилином та еозином згідно з рекомендаціями Г.А. Меркулова [4]. Гістометричні показники визначали у 20 полях зору

мікроскопа при малому та великому збільшенні. Статистичну обробку даних проводили за І.А. Ойвінім [5].

Результати досліджень

Козуля європейська (*Capreolus Capreolus*) належить до родини Оленячі підряду Жуйні. Особливістю розмноження козулі європейської є наявність латентного періоду в розвитку зародка, своєрідної діапаузи і анабіозу. Цей складний тип екологічної реакції організму на довготривалу дію несприятливих умов існування пов'язаний зі зміною сезону і направлений на виживання плоду, материнського організму і збереження виду [3, 6].

На території України латентний період розвитку зародка козулі європейської продовжується з серпня по грудень [7]. Враховуючи це, ми вивчали морфологічний стан внутрішніх статевих органів козулі європейської, відстріляної у листопаді місяці.

Результати досліджень показали, що яєчники козулі європейської овальної форми, щільної консистенції, зовні злегка горбисті. У всіх лівих яєчниках розвивається по-одному жовтому тілу вагітності, внаслідок чого показники маси і об'єму лівого яєчника ($2,10 \pm 0,32$ г, $2,0 \pm 0,28$ см³), порівняно з правим ($1,91 \pm 0,23$ г, $1,85 \pm 0,31$ см³), більші відповідно на 0,19 г, 0,15 см³. Проте, вказана різниця показників є статистично недостовірною ($P > 0,05$). Щодо фолікулів, їх кількість у лівому яєчнику ($3,8 \pm 0,66$) достовірно менша ($P < 0,05$), ніж у правому ($7,2 \pm 0,20$), на 3,4 одиниці, що свідчить про уповільнення фолікулогенезу внаслідок розвитку жовтого тіла вагітності [1, 2, 9].

Зовні яєчники козулі європейської вкриті поверхневим епітелієм, представленим одним рядом кубічних клітин. Під ним міститься білкова оболонка, побудована із щільної волокнистої сполучної тканини. Внутрішній шар білкової оболонки переходить у добре васкуляризовану строму кіркової речовини, в якій містяться примордіальні, первинні, вторинні й третинні фолікули. У багатьох примордіальних та первинних фолікулах нами виявлено різні дистрофічні процеси, що свідчать про їх атрезію.

Вторинні й третинні фолікули мають чітко виражену гістологічну будову. Так, клітини зернистого шару фолікула тісно прилягають одна до одної. Разом з тим, зернисті клітини поверхневого шару та яйценосного горбка дещо розпушені. Внутрішня тека добре васкуляризована, представлена кількома рядами гіпертрофованих клітин. Вона чітко відмежована від зернистого шару базальною мембраною.

Атрезія вторинних і третинних фолікулів спостерігалась на всіх стадіях їх розвитку. На початку атрезії фолікула нами виявлено: каріопікноз зернистих клітин гранульози та проліферацію і набухання текоцитів, потовщення внутрішньої теки. На пізній стадії атрезії деструктивні зміни у стінці фолікула поглиблювались і розповсюджувались на всі її структурні компоненти. Так, спостерігалась декомплексція та десквамація клітин зернистого шару, дезорганізація та відшарування базальної мембрани від сполучнотканинної оболонки, а також деформування контуру овоцита. Подальший розвиток

гістологічних змін та завершення морфогенезу атрезії вторинних і третинних фолікулів у козулі європейської відбувався за облітераційним типом і завершувався утворенням фіброзних атретичних тіл.

Жовте тіло вагітності обмежене капсулою, від якої вглиб відходять сполучнотканинні трабекули, нерівномірно пронизуючи залозисту тканину. Абсолютний об'єм залозистої тканини ($0,25 \pm 0,02 \text{ см}^3$), порівняно з трабекулами ($0,12 \pm 0,02 \text{ см}^3$), достовірно більший ($P < 0,05$) у 2 рази (табл.).

Таблиця. Гістометричні показники внутрішніх статевих органів козулі європейської під час латентного періоду розвитку зародка (n = 3)

Органи	Показники	M ± m	
Яєчники	абсолютний об'єм мікроструктур жовтого тіла вагітності, см^3	залозистої тканини	$0,25 \pm 0,02$
		трабекул	$0,12 \pm 0,02$
		зернистих лютеоцитів	$0,04 \pm 0,01$
		тека-лютеоцитів	$0,07 \pm 0,04$
		дистрофічних лютеоцитів	$0,01 \pm 0,01$
		строми	$0,10 \pm 0,03$
Яйцепроводи	товщина слизової оболонки, мкм	$91,12 \pm 8,45$	
	товщина м'язової оболонки, мкм	$29,18 \pm 2,13$	
	висота складок слизової оболонки, мкм	$205,34 \pm 12,06$	
Матка	висота гранулоцитів маткових залоз, мкм	$10,82 \pm 1,73$	
	висота просвіту маткових залоз, мкм	$32,60 \pm 2,48$	
Піхва	товщина слизової оболонки, мкм	$20,20 \pm 0,30$	
	кількість шарів епітелію	$12,0 \pm 0,08$	

Паренхіма залозистої тканини представлена: зернистими і дистрофічними лютеоцитами, що розміщуються по всій залозистій тканині, а також тека-лютеоцитами, що скупчуються зонально поблизу капсули і трабекул. Зернисті лютеоцити – це великі, кулястої або овальної форми клітини з димчастою або просвітленою, місцями дрібнозернистою цитоплазмою. Їх ядро велике, кругле, з чітко вираженими ядрцями. Тека-лютеоцити – менших розмірів, полігональної або витягнутої форми з круглим або овальним ядром. Дистрофічні лютеоцити зменшені в розмірах, з ущільненою цитоплазмою та пікноморфним ядром.

Абсолютний об'єм зернистих, текальних і дистрофічних лютеоцитів становить відповідно $0,04 \pm 0,01$; $0,07 \pm 0,04$; $0,01 \pm 0,01 \text{ см}^3$. У залозистій тканині жовтого тіла вагітності між групами лютеоцитів розміщується строма і капіляри, їх абсолютний об'єм становить $0,10 \pm 0,03$; $0,03 \pm 0,01 \text{ см}^3$ відповідно (табл.).

Яйцепроводи козулі європейської мають вигляд тонких покручених трубочок довжиною $11,3 \pm 0,15 \text{ см}$. Біля яєчників вони утворюють розширення (лійку) з бахромою, яка зростається з гонадами яйцепроводною зв'язкою. Протилежні кінці яйцепроводів мають звуження (перешийок) і відкриваються

у верхівку рогів матки. Між воронкою і перешийком яйцепроводів розміщена ампула діаметром $0,20 \pm 0,04$ см.

Стінка яйцепроводів складається із слизової, м'язової і серозної оболонок. Слизова оболонка у козулі європейської має товщину $91,12 \pm 8,45$ мкм. Вона покрита призматичним миготливим епітелієм і зібрана у поздовжні складки висотою $205,34 \pm 12,06$ мкм, які відіграють важливе значення у процесах звільнення зрілої яйцеклітини від залишків клітин променистого вінця [1, 9].

М'язова оболонка яйцепроводів має товщину $29,18 \pm 2,13$ мкм. Вона побудована з гладкої м'язової тканини, що утворює два шари. Зовнішній шар складається з розміщених косо волокон, а внутрішній – із колових. М'язова оболонка в ділянці перешийка в два рази товстіша ($P < 0,05$), ніж в ампулі і у три рази ($P < 0,01$), ніж у лійці – $48,12 \pm 2,45$; $23,45 \pm 2,08$; $15,90 \pm 1,45$ мкм відповідно. Серозна оболонка складається з рихлої сполучної тканини і мезотелію.

Матка козулі європейської складається з шийки, тіла і двох рогів. Шийка матки має довжину $2,6 \pm 0,10$ см, її канал закритий, слизова оболонка зібрана у поперечні складки й вкрита одним шаром кубічного епітелію. Тіло матки розвинене слабо і має довжину $2,3 \pm 0,18$ см. Роги матки, звужуючись, без чітких меж переходять в яйцепроводи. Довжина правого і лівого рога достовірно не відрізняється ($P > 0,05$) і становить відповідно $9,8 \pm 0,52$; $11,5 \pm 1,01$ см.

Слизова оболонка тіла і рогів матки вкрита одношаровим призматичним епітелієм. Він лежить на базальній мембрані, під якою знаходиться строма з матковими залозами і клітинами ретикулоендотеліальної системи. Маткові залози вистелені простим циліндричним епітелієм. Висота гранулоцитів і просвіту маткових залоз у лівому розі матки (відповідно $11,45 \pm 2,12$; $33,60 \pm 3,45$ мкм), порівняно з правим (відповідно $10,20 \pm 1,95$; $31,60 \pm 2,80$ мкм), достовірно не відрізняється ($P > 0,05$). На слизовій оболонці тіла і рогів матки нами виявлено підвищення діаметром $1,52 \pm 0,12$ см з заглибинами всередині. Це карункули – зачатки материнської частини плаценти.

М'язова оболонка матки побудована з гладкої м'язової тканини, що утворює два шари. Зовнішній шар слаборозвинений і складається з розміщених косо волокон, а внутрішній шар – розвинений добре і складається із колових волокон. Між цими шарами знаходиться багатий судинами і нервами судинний шар. Зовні матка вкрита серозною оболонкою, що складається з пухкої сполучної тканини і мезотелію. Ці тканини формують шари, розміщені в наступному порядку: мезотелій, базальна мембрана, колагенові волокна, еластичні волокна, камбіальний шар, глибокий неоформлений шар.

Піхва козулі європейської має вигляд м'язово-еластичної трубки довжиною $6,5 \pm 0,40$ см, яка краніальним кінцем охоплює шийку матки, а каудальним відкривається у статеву щілину. Слизова оболонка піхви має товщину $20,20 \pm 0,30$ мкм. Вона зібрана у численні поздовжні та поперечні складки і покрита багатшаровим незроговілим плоским епітелієм у каудальному і середньому відділі та багатшаровим кубічним – у краніальній частині піхви.

Епітеліальні клітини у каудальній частині розміщуються у $15 \pm 0,10$ шарів, що на 6 шарів більше ($P < 0,05$), ніж у краніальній частині піхви.

М'язова оболонка побудована з гладкої м'язової тканини, що утворює два шари. Зовнішній шар складається з розміщених косо волокон, а внутрішній – із колових. Іноді між пучками гладких м'язових клітин каудальної частини піхви зустрічаються поодинокі поперечносмугасті м'язові волокна. Зовні піхва покрита сполучнотканинною адвентицією, а краніальний відділ – і серозною оболонкою.

Висновки

У козулі європейської під час латентного періоду розвитку зародка морфологічні показники внутрішніх статевих органів мають свої особливості:

- у лівому яєчнику, порівняно з правим, розвивається жовте тіло вагітності, внаслідок чого кількість фолікулів зменшується ($P < 0,05$) з $7,2 \pm 0,20$ до $3,8 \pm 0,66$ одиниць;
- товщина м'язової оболонки яйцепроводу в ділянці перешийка ($48,12 \pm 2,45$ мкм) у два рази більша ($P < 0,05$), ніж в ампулі ($23,45 \pm 2,08$ мкм) і у три рази більша ($P < 0,01$), ніж у лійці ($15,90 \pm 1,45$ мкм);
- висота гранулоцитів і просвіту маткових залоз у лівому розі матки (відповідно $11,45 \pm 2,12$; $33,60 \pm 3,45$ мкм), порівняно з правим (відповідно $10,20 \pm 1,95$; $31,60 \pm 2,80$ мкм), достовірно не відрізняється ($P > 0,05$);
- епітеліальні клітини у каудальній частині піхви розміщуються в $15,0 \pm 0,10$ шарів, що на 6 шарів більше ($P < 0,05$), ніж у краніальній частині.

На перспективу плануємо провести гістохімічні дослідження на виявлення та локалізацію білків, нуклеїнових кислот, ліпідів і вуглеводів у гістоструктурах внутрішніх статевих органів козулі європейської на клітинному та тканинному рівнях.

Література

1. Бирюков В.Г. Морфо-функціональна характеристика секреторних елементів слизистої оболонки генітального апарату коз в нормі і при патології: Автореф. дис. ...канд. вет. наук: 16.00.02/ Харьковский зоовет. ин-т. – Харьков, 1973. – 18 с.
2. Гришко Д.С. Лекції з ветеринарного акушерства: Навчальний посібник. – Х.: Прапор, 2003. – 400 с.
3. Климентов М. И. Акушерства в оленеводстве. – Красноярск: КН ИЗД, 1974. – 214 с.
4. Меркулов Г.А. Курс патогистологической техники. – Л.: Изд. мед. литературы, 1961. – 339 с.
5. Ойвин И.А. Статистическая обработка результатов экспериментальных исследований // Пат. физиол. и эксп. терапия. – 1960. – № 4. – С. 76-85.
6. Пастернак Ф.А. Материалы к систематике и биологии козули // Ученые записки МГПИ им. В.П. Потемкина. – 1955. – Том. 39. – Вып. 3. – С. 129–140.

7. Соколенко В.Е. Європейська косуля. – К.: Джерело, 2003. – 130 с.
  8. Тимофеева Е. К. Косуля. – М.: Колос, 1991. – 542 с.
  9. Хибхенов Л.В. Морфофункціональна характеристика яйцепроводов и матки яков в онтогенезе: Автореф. дис. ... д-ра биол. наук: 16.00.02/ Бурятская гос. с-х. ак-я. – Улан-Удэ, 2000. – 36 с.
-